

1997. — Vol. 59, N 4; справи Attorney General of Israel v. Eichmann, 36 I.L.R. 277, 299, 304 (Isr. S. Ct. 1962); Demjanjuk v. Petrovsky, 776 F.2d 571 (6th Cir. 1985); Regina v. Finta, 90 Am. J. Int'l L. 460 (1996); Kupreskic (ICTY): «The most norms of international humanitarian law, in particular those prohibiting war crimes, crimes against humanity and genocide, are also peremptory norms of international law or jus cogens, i.e. of a non-derogable and overriding character»; Al-Adsani v. United Kingdom. ECHR Judgment Nov. 4, 1990, 213 UNTS 222; див також: Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, General List No. 95 (ICJ Advisory Opinion of July 8, 1996). — Para. 79.

Анотація

Дрьоміна-Волок Н. В. «Імперативізація» міжнародного права в контексті становлення сучасного міжнародного правопорядку. — Стаття

У статті стверджується, що міжнародний правопорядок спирається на особливу систему юридичних норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права. Жодна норма ані міжнародного, ані національного права не може ієрархічно стояти на вищій щаблі, ніж норми *jus cogens*. Саме ці норми становлять фундамент сучасного міжнародного правопорядку.

Ключові слова: міжнародний правопорядок, міжнародне право, норми *jus cogens*.

Summary

Driomina-Volok N. V. «Imperativization» of International Law in the Context of Modern Legal Order Creating. — Article.

It becomes firmly established in the article, that an international legal order leans against the special system of legal norms which regulate relations between subjects of international law. Not a single norm of neither international nor national, law can hierarchically stand on a higher cross-beam, than norms of *jus cogens*. Exactly these norms make foundation of modern international legal order.

Keywords: international legal order, international law, norms of *jus cogens*.

УДК 340.132:39(71)

А. М. Василенко

РОЗВИТОК ЕТНІЧНОСТІ В ПРОЯВАХ БАГАТОКУЛЬТУРНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОПОРЯДКУ (ДОСВІД КАНАДИ)

Питання правопорядку в різних ракурсах досліджуються в роботах багатьох авторів: А. Ф. Крижанівського, В. М. Казакова, А. С. Тягієва, А. І. Овчиннікова, М. А. Євсєєва та інших. Існують кілька визначень правопорядку, які дають різні автори (наприклад, [1-3]). Так, А. Крижанівський визначає правопорядок як форму самоорганізації суспільства і його складових, яка виявляється у реальному втіленні в повсякденне життя цінностей, принципів і приписів права [4]. Достатнього поширення набув погляд на правопорядок як на реалізовану законність [2]. Проте це не зовсім вірно, оскільки законність лише умова правопорядку, а його основою виступає право. Правопорядок — це заснована на праві законності організація суспільного життя, що відображає якісний стан суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства [3]. Стисло можна визначити, що правопорядком слід вважати стан суспільних відносин, при якому забезпечується дотримання закону та інших правових норм, що є однією з складових частин громадського порядку. Окрім правових норм, дотримання право-

порядку в суспільстві забезпечується звичаями, нормами моралі, внутрішніми правилами організацій, а сам правопорядок характеризується рівнем законності в державі та ступенем реалізації прав і свобод громадян; виконанням ними і державними органами покладених законом обов'язків. Зміст правопорядку становить впорядкованість суспільних відносин, що виражається в правомірній поведінці їх учасників. Отже, коли учасники регульованих правових відносин погодять свою поведінку з суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, тоді й складається правопорядок. У правопорядку спостерігаються різні рівні впорядкованості, але кожний з них має свої особливості. Фактично порядок містить безліч елементів будь-якої природи, між якими існують стійкі відносини. Ці відносини визначають правові перетворення, що ведуть до формування демократичних інститутів. При відсутності демократичних традицій вони сприяють підвищенню рівня правової і політичної свідомості, правової культури, створенню громадянського суспільства. У результаті в цілому досягається динамічно-рівноважна стабільність, яка забезпечує вирішення соціально-значущих проблем на основі норм і принципів, що відкривають шлях до взаемокорисного суспільного співробітництва. У поліетнічних країнах така стабільність забезпечує вирішення міжетнічних відносин. При цьому міжетнічні відносини визначають насамперед соціально важливі зв'язки між людьми, що виникають внаслідок реалізації інтересів і потреб етнічних груп, національних меншин за допомогою засобів політичного і правового впливу.

Метою статті є дослідження та тлумачення на досвіді Канади розвитку етнічності в проявах багатокультурності в контексті існуючого правопорядку. В дослідженні автор виходить з того, що в суспільстві має домінувати правова культура з урахуванням практики та досвіду її впровадження у багатокультурних суспільствах.

Структурно їх можна представити, з одного боку, як відносини між соціальними групами, класами та іншими людськими спільнотами і урядовими та державними інститутами, а з іншого — як взаємодію етнонаціональних груп, політичних об'єднань і окремих громадян. Найважливішими елементами самовираження етносу є мова, культура, традиції, усвідомлення етнічної приналежності. У поліетнічних країнах цілісність культури, основа існування етносу, великою мірою відіграє консолідуючу роль, а її самотність вимагає застосування кроків для збереження та подальшого розвитку культурно-історичних традицій. Ці тенденції також є відповідною реакцією на процеси глобалізації та модернізації, що мають місце у світовому співтоваристві. Сьогодні більшість країн світу характеризуються національним різноманіттям. Згідно з останніми оцінками експертів, у 184 незалежних державах світу існує 600 різних мовних та 5 тисяч етнічних груп. Останнім часом це різноманіття стає причиною потенційно небезпечних суперечностей та конфліктів. Зрозуміло, що і на Заході меншини та представники мажоритарних культур обстоюють свої позиції з точки зору мовних прав, регіональної автономії, представництва у політичних партіях та органах управління, вимог до програм шкіл та вузів, імміграційної політики. Головними передумовами гармонійного розвит-

ку є рівний статус контактуючих етнічних груп, настанова на підтримку позитивних відносин, сприятлива соціально-політична атмосфера, солідарна взаємодія з членами інших етнічних спільнот. Основу міжетнічних відносин становить передусім міцний правовий статус представників будь-якого етносу, в тому числі й іммігрантського походження, надання рівних можливостей для участі в діяльності головних суспільно-державних інститутів. Лише за таких умов можна сподіватися на появу справедливих гармонійних відносин між етносами. Забезпечення прав людини стосовно будь-якого етносу, безумовно, сприяє зміцненню міжетнічних відносин, подоланню етностатусних уявлень. Забезпечення і захист прав людини також сприяє соціальній інтеграції етнічних груп іммігрантських общин, надає їм доступ і можливість користуватися послугами державних служб та програм, вимагає розглядати їх лідерів як абсолютно необхідних партнерів щодо сприяння встановленню позитивних і добрих міжетнічних відносин. Право на існування включає й визнає з боку держави сам факт існування тієї чи іншої етнонаціональної спільноти, яка ідентифікує себе єдністю етнічного походження історико-культурною і мовною специфікою. Важливішим є право етносу на збереження культурної самобутності, включаючи сфери мови, освіти, культурно-духовної спадщини, традицій, вірувань, звичаїв, культурно-ціннісних орієнтацій. Саме ці найсуттєвіші, найголовніші права етносу (народу) спираються і відштовхуються від корінних, фундаментальних індивідуальних прав і свобод людини.

Комісія ЮНЕСКО з культури і розвитку в 1997 р. підтримала канадський підхід як «модель для інших країн», практику її впровадження у багатокультурних суспільствах. Парадокс етнонаціонального розвитку Канади полягає в тому, що вона досягає своєї єдності через різноманіття, яке виступає як одна з форм правопорядку. У межах загальної концепції етнічного плюралізму формувалися варіанти правового різноманіття, що стали реакцією на конкретну етнонаціональну ситуацію. Певні кроки у цьому напрямку були зроблені Канадою у вигляді розвитку багатокультурності, яка лежить у правовій основі Канади. Під багатокультурністю слід вважати стан суспільства в поліетнічних країнах, яким притаманна активна державна політика щодо офіційного визнання і підтримки рівноправ'я культур усіх етнічних спільнот, що проживають у країні. Так, у 1985 р. у канадському парламенті був створений спеціальний комітет Палати общин з багатокультурності. У 1988 р. був прийнятий закон про багатокультурність (Multiculturalism Act), в якому мова йде не лише про індивідуальні, а й про групові права етнокультурних спільнот [5]. Закон забороняє расизм та дискримінацію, сприяє збереженню унікальних рис етнічних груп, передбачає забезпечення рівного доступу та повноцінної участі всіх канадців у соціальному, політичному, економічному житті канадського суспільства. Концепція багатокультурності практично виникла у результаті незадоволення канадців європейського походження відчуттям свого витіснення з соціально-політичного, економічного, культурного життя країни та тиску з боку бікультурної гегемонії англійців та французів на всіх рівнях влади. Ця концепція, отримавши певні гарантії у законі від 21 липня 1988 р., стала свого

роду унікальним документом, який проголошував багатокультурність як політику, ідеологію та спосіб життя громадян Канади. Безперечно, канадський Акт «Про багатокультурність» став документом, який абсорбував цілу низку політико-правових, соціокультурних і етносоціальних позицій та настановлень, проголошених декількома надзвичайно важливими законодавчими актами, які були раніше прийняті чи ратифіковані Канадою.

Преамбула до Акта «Про багатокультурність» переконливо свідчить, що він охоплює широкий спектр громадянських, політичних, соціальних та мовних прав, які закріплені Конституцією Канади. Крім того, та ж Преамбула посиляє нас до 27 розділу Канадської хартії прав та свобод [6], у якому зазначено те, що багатокультурна спадщина канадців є предметом розгляду та аналізу декількох розділів хартії.

Насправді, Канадська хартія прав та свобод встановлює фундаментальні, ключові свободи та демократичні права, більшість з яких традиційно сприймаються й підтримуються канадськими громадянами. За багатьма параметрами хартія подібна до Білля про права, який міститься у конституціях інших держав, однак вона містить також специфічні позиції та гарантії, характерні лише для Канади. З кожним днем канадці все більше усвідомлюють той факт, що багатокультурність є фундаментальною, основною прерогативою збереження їх держави такою, якою вони мають підстави пишатися. Згідно із соціологічним опитуванням, проведеним у 2001 р., понад 83% канадців вважають багатокультурність однією з найбільш знакових характеристик країни. Якщо у 1993 р. цей показник становив лише 77%, у 1996 р. — 80%, то у 2004 р. — вже 96% канадцям імпонувало те, що на теренах Країни кленового листка проживають представники різної етнічної та расової приналежності [7]. Безумовно, не слід вважати, що багатокультурність у Канаді створює ідеальні умови для проживання всіх громадян у цій країні. Вивчення сучасної парадигми цього концепту вимагає зваженого аналізу, і нашим завданням є висвітлення незаперечно позитивних сторін багатокультурної політики та проблем, які досі залишаються нерозв'язаними у рамках її здійснення.

У 1997 р. тодішній державний секретар з питань багатокультурності Х. Фрай розробила нову програму багатокультурності [7]. Ця програма забезпечила дослідницьку діяльність, освіту, суспільні заходи та розвиток інститутів, діяльність яких повинна бути спрямована на:

- боротьбу з расизмом та дискримінацією;
- забезпечення участі представників «видимих меншин» у процесі прийняття суспільно значущих рішень;
- збирання інформації про етнічне, расове та релігійне багатоманіття канадського суспільства і відпрацювання найкращих методів, які б дозволяли уряду гарантувати рівні можливості та сприяти соціальній єдності.

У програмі було виокремлено такі ключові проблеми, при розв'язанні яких буде можливе досягнення гарантії рівних можливостей та сприяння соціальній єдності:

- диспропорції у рівні зубожіння: відповідно до нещодавно проведеного

дослідження у межах 89 етнічних груп у великому Торонто найбільшій були чорношкірі канадці;

- систематична дискримінація (так, наприклад, чоловіки, які належали до «видимих меншин», заробляли на 15% менше, ніж їх білі співробітники);

- недостатня участь у суспільних інститутах: «видимі меншини» постійно мають непропорційно низьке представництво у більшості канадських суспільних інститутів, а їх життя висвітлюється у засобах масової інформації у неповному обсязі;

- переслідування з причин расизму та злочинів, мотивованих етнічною та расовою ненавистю: канадські «видимі меншини» все ще залишаються об'єктами расизму та відвертої дискримінації.

Відповідно до нещодавно проведеного дослідження, майже 60% всіх злочинів на ґрунті ненависті у канадських великих міських центрах було скоєно проти представників «видимих меншин» [9].

Варто зауважити, що паралельно з політикою, яка здійснюється на федеральному рівні, у канадських провінціях чинні власні програми багатокультурності.

Символічно, що одночасно з прийняттям нової програми багатокультурності було проголошено створення Канадської організації расових взаємовідносин, яка відповідає за дослідницьку діяльність: за збирання інформації, статистичних даних та розвиток національної інформаційної бази для подальшого вивчення проблем расизму та расової дискримінації; за забезпечення суспільства необхідною інформацією для ефективного навчання етиці міжрасових відносин та розробки професійних стандартів; за поширення інформації, яка заохочуватиме канадське суспільство усвідомити нагальність боротьби з будь-якими проявами расизму.

У цьому контексті слід особливо підкреслити існування регіональних особливостей у Канаді та їхнє значення для розвитку контрольованої на федеральному рівні «етнополітичної мозаїки». На відміну від США, Канада характеризується чітко окресленим регіоналізмом, превалюванням місцевих, регіональних інтересів [10], котрі останніми десятиліттями стали все більше й ретельніше співвідноситися із загальнодержавними.

Слід зазначити, що серед причин утвердження концепції багатокультурності дослідники називають низку чинників. Головний з них — бажання захистити канадську ідентичність як відмінну від американської, не приймати концепцію американського «плавильного котла». Політики опиралися на факт, що Канада дає світові вдалий приклад справедливого ставлення до етнічних груп, що вона більш «європейська» країна, ніж США, більш прогресивна, толерантна, соціально орієнтована. Наявність не однієї, а двох етнічних спільнот — англоканадців та франкоканадців — затримувала асиміляцію іммігрантів і дозволяла їм зберегти етнокультурні стереотипи. Як писав професор А. Сміт з університету Британської Колумбії, «в Канаді не склався єдиний спосіб життя, як у США. Як мінімум, способів життя було два, а на практиці — значно більше» [11]. Однак політика багатокультурності Канади приділяла увагу анти-

расизму, усуненню дискримінаційних перешкод і компромісу між установами. Зосереджуючись на соціальному правосудді як головній темі, відновлена Програма багатокультурності робить чималий наголос на цих питаннях. Не випадково прибічники багатокультурності підкреслюють, що ігнорування потреб та інтересів етнічних груп становить небезпеку для суспільства, і політика підтримки багатокультурності та етнічних меншин, яку проводить федеральний уряд Канади, навпаки сприяє його єдності. Принцип забезпечення соціальної рівності, паритету меншин та двох націй-засновниць у Канаді визначає багатокультурність як «політику визнання». А це означає, що канадський уряд несе відповідальність за виживання всіх груп меншин, збереження їх етнічності та культурного різноманіття. А саме, мова йде про взаємне прагнення етнічних меншин та двох націй до збереження своїх культур та ідентичності на паритетній основі. Такий підхід дозволив сформувати стійкі, стабільні міжетнічні відносини в цій провідній поліетнічній країні. Таким чином, на прикладі Канади видно, як багатокультурність може відображати культурну і расову різноманітність суспільства і визнавати свободу всіх членів суспільства, що робить його більш стійким і стабільним у розумінні правопорядку.

Однією з важливих проблем для розуміння феномена канадської багатокультурності є вивчення його впливів на реальну етнополітичну ситуацію в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема в Україні. Ще в перші роки незалежності у Декларації прав національностей України були закріплені основні гарантії національного розвитку України — рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, національним групам та громадянам. Однак правової бази щодо участі національних меншин України у процесі прийняття рішень досі практично не існує. У зв'язку з цим слід керуватися загальнолюдськими моральними цінностями та досвідом розвинутих поліетнічних країн. Загальнолюдські моральні цінності присутні в правовій системі Канади, де вони є орієнтирами і критеріями необхідного, і тому виконують функції системоутворюючих чинників. Відсутність загальнолюдських моральних цінностей в правовій системі України в умовах кризи та нестабільності суспільства при відсутності будь-якої пануючої в ньому ідеології призводить до того, що законодавець при створенні законів може керуватися тільки одним — доцільністю. При такому підході до нормотворчості правильно побудувати ефективну систему законів неможливо. З іншого боку, в українському законодавстві були і існують закони, які не відрізняються високою якістю, нерідко відображають галузеві або корпоративні інтереси, рясніють нормами відсилань, що створює обширне поле для підзаконної нормотворчості.

У нашій дійсності є і такі нормативно-правові акти, які в цілому або в частині не можна визнати достовірно правовими, оскільки вони не виражають вимог справедливості, свободи і рівності громадян. Такі акти нерідко стають об'єктом розгляду Конституційного суду. У цих умовах відсутність у правовій системі законодавчо закріпленої відповідності принципів і норм права загальнолюдським моральним цінностям зробила і робить у даний час відносини між людьми, відносини між людиною і суспільством українцями індивідуалістични-

ми. Переконливим підтвердженням цього є правовий нігілізм, що панує в Україні. Тому стає очевидною існуюча пряма і непряма дискримінація в етнонаціональному питанні навіть через брак чітких механізмів реалізації добре зафіксованих прав національних меншин, враховуючи те, що на момент отримання Україною незалежності вони проживали в країні. Таким чином, канадська багатокультурність стає прикладом для України у вирішенні соціокультурних і етнонаціональних проблем на усіх рівнях діяльності. Їю охоплюється національно-державний рівень правової, соціально-політичної та етнокультурної практики суспільства. На відміну від концепцій етнічності, які пояснюють механізми взаємодиференціації соціумів на основі їх реальних чи уявних етнокультурних ознак, що часто маніфестують сепаративну стратегію розвитку взаємовідносин між етнічною групою та суспільством, багатокультурність — це досвід та технологія реалізації структурно-організаційної діяльності держави, що спрямована на інтеграцію та внутрішню стабілізацію культурних, поліетнічних національних суспільств. У контексті етнічної ідентичності багатокультурність виступає як конкретна ідеологія, яка спрямована на втілення найефективніших соціальних технологій, правових і політичних механізмів стабілізації суспільства, розвитку його етнічного та культурного різноманіття, соціальної інтеграції на основі оптимального паритету інтересів, рівності прав національної більшості та етнічних і національних меншин.

Література

1. Крижанівський А. Ф. Правопорядок як соціально-правовий феномен // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. — О., 2005. — Т. 4. — С. 46–54.
2. Тагисв А. С. Некоторые актуальные проблемы законопости и правопорядка в современной правовой науке // Право и политика. — 2001. — № 8. — С. 8–13.
3. Казаков В. П. Правопорядок: некоторые аспекты // Право и образование. — 2002. — № 4. — С. 87–94.
4. Крижанівський А. Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія. — О.: Фенікс, 2006. — 196 с.
5. Canada. Government of Canada Website. «Canadian Multiculturalism Act, 1988.» // laws.justice.gc.ca/en/C18.7/32217.html. (Дата перегляду 25 вересня 2005 р.).
6. Canadian Charter of Rights and Freedoms // laws.justice.gc.ca/en/charter/index.html (Дата перегляду 27 квітня 2004 р.).
7. Social Cohesion in Canada Survey / Environics (2001–2004) for the Department of Canadian Heritage // Canadian Diversity. Multicultural Futures. — Montreal, 2005. — Vol. 4:1. — P. 96–102.
8. Fry H. Multiculturalism: A Framework for Canadian Unity // Profile. — 1997. — № 11. — P. 1–2.
9. Department of Canadian Heritage. (2001) 12th Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act // www.canadianheritage.gc.ca/mult/evidence/series1_e.shtml (Дата перегляду 10 червня 2004 р.).
10. Данилов С. Ю., Черкасов А. И. Двенадцать лиц Канады. — М.: Наука, 1987. — 302 с.
11. Smith A. Canada — an American nation? Essays on continentalism, identity and the Canadian frame of mind. — McGill-Queen's Univ. Press, Kingston and Montreal, 1994. — P. 148.

Анотація

Василенко А. М. Розвиток етнічності в проявах багатокультурності в контексті правопорядку (досвід Канади). — Стаття.

У статті здійснено дослідження та тлумачення на досвіді Канади розвитку етнічності в проявах багатокультурності в контексті існуючого правопорядку. В дослідженні автор виходить з

того, що в суспільстві має домінувати правова культура з урахуванням практики та досвіду її впровадження у багатокультурних суспільствах.

Ключові слова: багатокультурність, етнічна основа права, сучасний правопорядок.

Summary

Vasylenko A. M. Development of Ethnic in the Displays of Polycultural Society in the Context of Law and Order (Experience of Canada). — Article

In the article research and interpretation on experience of Canada of development of ethnic is carried out in the displays of polycultural society in the context of existent legal order. In research an author goes out from that in society must prevail legal culture taking into account practice and experience of its introduction in polycultural societies.

Keywords: polycultural society, ethnic basis of law, modern legal order.

УДК 340.132

С. В. Ковбасюк

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ И УСТОЙЧИВОСТЬ ПРАВОПОРЯДКА

Известно, что взаимодействие людей в обществе происходит в различных формах, часть из которых принимает формализованный характер, другими словами, осуществляется при помощи определенных социальных институтов. Под термином «институт» (от лат. institutum — устройство, установление) в данном случае подразумевают: 1) социальное установление как комплекс самых общих социальных норм, принципов, культурных образцов, определяющих сущность и устойчивость социальных явлений; 2) социальное образование, учреждение, организацию, выступающую субъектом социальных отношений и действий [1, 124].

При этом неперенным и доминирующим способом развития и общественного бытия государства и права выступает социальная институционализация.

В социологии под институционализацией понимают типизацию привычных действий деятелями разного рода. Иначе говоря, любая типизация есть институт. Важно отметить, что институционализация предполагает типизацию не только действий, но и акторов в институтах, иными словами действия типа X должны совершаться деятелями типа X [2, 91]. На практике это означает, что для формирования института необходимым условием является создание четких моделей поведения для строго определенного круга лиц.

Важнейшими предпосылками этого процесса являются:

- 1) возникновение определенных общественных потребностей в новых типах социальной деятельности и соответствующих им социально-экономических и политических условий;
- 2) развитие необходимых организационных структур и связанных с ними социальных норм и регулятивов поведения;
- 3) интернализация индивидами новых социальных норм и ценностей, формирование на их основе системы потребностей личности, ценностных ориентаций и ожиданий [3, 171].